

та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – Кн. 1. – К.: Либідь, Військо України, 1994. – 424 с. 5. Гетьманчук М. Українське питання у радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. – Львів, 1998. – 428 с. 6. Свобода. – 1924. – 15 червня. 7. Центральний Державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 205 (Прокуратура апеляційного суду у м. Львові, 1919–1939 рр.), Оп. 1. – Спр. 887. Арк.12. 8. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1964. – Т. 2. – 719 с.; 1965. – Т. 3. – 607 с. 9. Швагуляк М. Партійні поділи й загальнонаціональні інтереси // Сучасність. – 1994. – № 2. 10. Українська загальна енциклопедія / Під ред. І. Раковського. – Львів – Станіславів – Коломия /Б. р./ – Стб. 363–1000. 11. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 711: Польське історичне товариство у м. Львові, 1887 – 1940 рр. – Оп. 1. – Спр. 16. Арк 1. 12. Діло. – С. 1926–1936. 13. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 271 – Дирекція поліції у м. Львові 1921 – 1939 рр. – Оп. 58. – Спр. 347. Арк. 65. 14. Виздрик В. Українське шкільництво на теренах Західної України 20–30-х роках ХХ ст. // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1999. – № 377: Держава та армія. – С. 131–137. 15. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Wars. 1924. – № 73, 78, 79. 16. ДАЛО. – Ф. 1: Львівське воєводське управління 1921–1939 рр. – Оп. 1. – Спр. 749. Арк. 34. 17. Курс лекцій з історії України та її державності: Навч. опсібник / За ред. Л.Є. Дециньського. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 1997. – 302 с. 18. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії. – К.: Основа, 1993. – 269 с. 19. III Український статистичний річник 1935. – Львів, 1935. 20. Відозва Народного Комітету “В обороні рідного слова” // Діло. – 1925. – 15 лютого. 21. Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні в 20–30-ті рр. // УДЖ. – 1971. – № 11. 22. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів: Вид-во НТШ, 1991. – 231 с.

УДК 94:17](477.83/86)” 1921-1925”

В.С. Виздрик

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних та соціальних наук

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТАЄМНОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ЛЬВОВІ

© Виздрик В.С., 2009

Досліджено роль студентського руху в боротьбі за український університет як складову частину національно-визвольних змагань українського народу у міжвоєнний період на західноукраїнських землях.

The article is dedicated to the student’s organizations that had taken part after Ukrainian university that has been played of national revival Ukrainian people’s of Western Ukraine’s lands.

Однією з пекучих проблем Галичини на початку ХХ ст. було питання українського університету. Спочатку в діючому у Львові університеті була німецька мова викладання, а в 1871 р. австрійський уряд дозволив змінити її на польську чи українську, залежно від волі викладачів. А тому, що більшість з них була поляками, в університеті запанувала польська мова. Професори-українці й студенти протестували, але поляки вперто проводили в життя свою політику. Відтоді розпочинається боротьба за окремий український університет. Тому однією зі складових частин національно-визвольних змагань українського народу в ХХ ст. була боротьба західноукраїнського студентства за український університет у Львові. Студентству випала спеціальна роль у суспільно-

політичному житті цього періоду новітньої історії України, на ньому лежала відповідальність перед суспільством у процесі формування інтелігенції. Тому захоплення польською владою Львівського університету спонукало молодь до боротьби за українське шкільництво та університет. Адже гасло власного університету мусило активізувати громадськість і прилучитись до єдиної у своєму роді солідарності українського студентства з українською інтелігенцією.

Історіографія проблеми почала розроблятися ще у 20–30-х рр. ХХ ст., коли було опубліковано багато праць, присвячених національно-патріотичному рухові українських студентів на західноукраїнських землях. Вказані події були висвітлені сучасниками: В. Мудрим, Д. Кузиком, М. Рудницькою, В. Мартинцем, О. Степанів, Є. Олесницькою, М. Галушинським, М. Теслюком та іншими. В українській діаспорі у післявоєнний час з'являються цікаві дослідження та спогади присвячені молодіжним організаціям та життю гімназійної молоді, таких авторів: В. Янів, С. Шаха, С. Лотоцького, С. Ріпецького, В. Леника, М. Антоновича, Ю. Редька та ін. Окремі аспекти боротьби за український університет у Львові та проблему українського студентського руху в Галичині розглянуто в працях, що вийшли друком в часи сучасного державотворення. Зокрема, це роботи Р. Ковалюка, Я. Ісаєвича, Я. Грицака, М. Кугутяка, С. Макарчука, Ю. Сливки, Б. Савчука, І. Андрухіва, Ю. Шаповала, Я. Малика, М. Швагуляка та ін.

Однак діяльність українського університету у Львові, а особливо студентських товариств потребує детальнішого аналізу з позицій сьогодення. Зважаючи на актуальність і недостатнє вивчення проблеми, автор поставив за мету проаналізувати український студентський молодіжний рух у боротьбі за становлення українського таємного університету у Львові.

Окупаційна влада за наказом від 14 серпня 1919 р. закрила усі українські кафедри у Львівському університеті, які існували за австрійського управління, та дозволила навчання тим, хто був польським громадянином або служив у польській армії [1]. Отже, шлях українській молоді до вищих навчальних закладів був закритий.

У серпні 1920 р. відновило діяльність товариство українських студентів під назвою Академічна громада, де були студенти, яким вдалося уникнути переслідування польських властей. Товариство розгорнуло діяльність щодо доступності навчання у Львівському університеті, де були ліквідовані усі українські кафедри та звільнені українські професори. Проте студентський рух набрав розмаху з поверненням додому вояків Української Галицької Армії після поразки у визвольних змаганнях. Ось що зауважив учасник цих подій В. Мудрий: “Після трагедії Галицької Армії передовсім по зліквідуванню тої її частини, що була в широких степах України й мала в своїх рядах найбільшу кількість українського галицького студентства – а що всім відомо з пережитого – студентство то почало вертати поволи додому, ...та почало думати про продовження студій...” [2]. Навчання розпочалося в кінці жовтня 1919 р., на цей час усі вищі школи у Львові були чисто польські, українців до них не приймалося [3].

“В 1920 і 1921 рр. до студій на високих школах були всі ті студенти, що служили ще в австрійській армії як старшини, пізніше відбули в рядах Української Галицької Армії цілу польсько-українську війну, а потім численні з них воювали ще в Армії УНР із большевиками до кінця 1920 р. Між українським студентством переважали саме такі кандидати до вищих студій” [4]. Вже в кінці 1919 р. були організовані технічні курси для студентів Політехніки. Центром молодіжного життя стає Академічна громада. Упродовж осені 1920 р. в товаристві сплатили вкладки (внески) 175 студентів [5]. Серед них були: С. Рудик, І. Кравців, Д. Паліїв, Л. Макарушка, В. Петрик, А. Рудницький та інші, а вже на початку 1921 р. до них приєдналися П. Арсенич, В. Мартинець, С. Федак, В. Пеленський, В. Мудрий. На середину червня 1921 р. в Академічній громаді було 476 студентів. Головою товариства був обраний С. Рудик. В Академічній громаді почали працювати наукові гуртки молоді, програма занять мала систематизований виклад та наукове підґрунтя. На початку 1921 р. курси мали три відділи, 25 кафедр, де навчався 101 студент [6]. Вони були створені за сприяння Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка, Товариства Українських Наукових Викладачів ім. П. Могили та Ставропігійського інституту.

Під час роботи курсів відбулася зустріч між представниками від українського студентства та ректором Львівського університету, де обговорювалися такі питання: 1) повернення на університеті того правного для українців стану, який був у ньому за Австрії 1918 р., тобто повернення

всіх без винятку прав українців і відновлення всіх українських кафедр та доцентур; 2) прийняття всіх українських студентів на університет без огляду на те, в якій армії служили (Галицькій чи УНР) звільнивши їх від представлювання та всяких політичних регабілітацій від польських “організацій народових” та староств... [7]. Переговори з ректором Львівського університету стосовно відновлення навчання українських студентів завершилися безрезультатно.

У 1920 р. відновив свою діяльність довоєнний Український студентський союз (УСС). Головна рада союзу розробила план дій, в якому говорилося про “політичну підготовку студентства для остаточного довершення нашого політичного визволення” [8]. 1 травня 1921 р. Рада союзу оголосила відозву до українських студентів, що вчилися у польських вищих навчальних закладах, де йшлося про бойкот навчання та пропонувалося вступати до Українського університету у Львові. Одночасно товариство “Українська академічна поміч” у зверненні до населення Східної Галичини закликала збирати кошти у фонд допомоги українській студентській молоді [9].

У цей період відновлюють свою діяльність такі студентські товариства: “Кружок правників”, “Медична громада” та “Основа” – товариство студентів Львівської політехніки. На зборах членів товариства “Основа” було вирішено не записуватися до польського політехнічного інституту.

На початку липня 1921 р. усі українські студентські товариства міста скликали у Львові Крайовий студентський з’їзд. На ньому було прийнято рішення політичного характеру – відродження Самостійної Соборної Української Держави на основі об’єднання усіх етнічних українських територій. А також побудова демократичної селянської Української Республіки, яка повинна передусім опиратись на українське селянство. В резолюції з’їзду було висловлено вимогу “творення повного українського університету і всіх інших високих шкіл у Львові” [10]. Для подальшої боротьби за український університет з’їзд створив Комітет Української Молоді (КУМ). Прийнято рішення про припинення еміграції до німецьких чи чеських університетів тих студентів, які можуть здобувати освіту в Українському університеті у Львові. Для цього відкривалися культурно-освітні інституції, читальні “Просвіти”, до роботи в яких були задіяні члени таких товариств, як “Січ”, “Сокіл” та сільських кооперативів.

Необхідно зазначити, що ліве крило студентського руху, яке очолювали М. Теслюк і І. Вантух, провело окрему нараду, на якій було прийнято рішення про розірвання стосунків з Українським студентським союзом. Виступаючи проти націоналістичної верхівки УСС, керівники секції спрямували свої погляди в бік комсомолу та комуністичної партії Східної Галичини. Такі події призвели до протистояння між національно-демократичною та комуністичною студентською молоддю. Вплив останньої на українську галицьку молодь був незначний [11].

3 вересня 1921 р. на засіданні КУМу було ухвалено рішення утворити Український університет у Львові з такими відділами: правничим, філософським, медичним та політехнічним на чолі з ректором В. Щуратом [12]. Це викликало тривогу у середовищі польської громадськості та преси, а польська академічна молодь зажадала від поліції не допустити діяльності Українського університету. А вже 21 вересня польська поліція провела масові обшуки в товариствах: “Академічна громада”, “Академічна поміч”, де вилучила 80 залікових індексів (книжок). Приміщення “Академічної громади” було опечатане, а президіяльний відділ Львівського воєводства протягом 1922–1923 рр. своїм розпорядженням розпустити товариства: “Академічна громада”, “Академічна поміч” та “Кружок правників” [13]. Було заарештовано 16 студентів, у зв’язку з цією подією голова “Української академічної помочі” М. Матчак оголосив голодування. На 7 жовтня були взяті під варту ректор Українського університету – доктор В. Щурат та професор М. Галушинський. Масові репресії польської влади проти української молоді та інтелігенції розпочалися після замаху на життя Й. Пілсудського. Актентат був здійснений українським студентом, поручником УГА С. Федаком, який був членом Української військової організації (УВО). І хоча УВО не мало нічого спільного з боротьбою за Український університет, але основна хвиля репресій була спрямована проти українського студентства [14].

Арешти розпочалися серед учасників студентського з’їзду, який відбувся у липні 1921 р, тому що саме на ньому, на думку поліції, зародилася ідея замаху на Й. Пілсудського. Вже 12 жовтня 1921 р. Львівсько воєводське управління заборонило діяльність УСС. Так, КУМ в одному зі своїх звернень повідомив, що польська поліція заборонила діяльність студентських товариств, але Український університет у Львові – це вже доконаний факт [15].

Незважаючи на складну ситуацію, 23 жовтня 1921 р. у великому залі Народного дому відбулася урочиста презентація з нагоди початку навчання в Українському університеті. Промову виголосив проректор університету доктор М. Паньчишин. У першому півріччі 1921–1922 рр. університет мав три факультети, де на правничому навчався 841 студент, на філософському – 234, медичному – 139. Крім того, розпочався перший рік навчання на технічному факультеті, де було 156 студентів. Технічний факультет мав такі відділи: загальний, механічний, гірничий, а на початку 1922 р. відкрився також лісничий відділ [16].

Із закриттям легальних студентських товариств з'їзд українських студентських організацій постановив на місце закритих студентських товариств створити Українську крайову студентську організацію, найвищим органом якої є крайовий з'їзд. До складу Української крайової студентської ради входили студенти: В. Мартинець, Д. Квасниця, С. Коцюба, М. Кушнір, Д. Грицьків, С. Троян, Д. Грицьків, Л. Мидловський, Я. Скалій. Головами ради були П. Гап, Л. Глинка, Д. Квасниця. Вона працювала нелегально відповідно до нових обставин і умов життя молоді, що студіювала університетську освіту. Студентська рада займалася утриманням та матеріальним забезпеченням університету, цим займався економічний референт В. Вербовий, потім В. Мартинець, М. Кушнір. Польська поліція пильно стежила за усіма приміщеннями, де проходило навчання. Так, в інформаційному донесенні повідомлялося, що навчання велось по вулиці Руській, № 3, вулиці Бляхарській, № 9, у великому залі Народного музею. 10 грудня 1921 р. польська поліція здійснила напад на приміщення по вулиці Мохнацького та по вулиці Ступінського, де відбувалися університетські студії. Було заарештовано та допитано студентів: М. Верхововську, І. Коханську, О. Полянську, З. Фіка [17].

У червні 1922 р. завершився перший академічний рік Українського університету, де навчалось 1258 студентів, четверту частину яких становили надзвичайні слухачі або госпітанти, котрі не мали відповідної класичної освіти для університетських студій. Реальними слухачами були ті, які мали завершені класичні та реальні середні школи і представили атестати зрілості. У другому семестрі технічний відділ відокремився від університету й оформився в Українську Високу Технічну Школу. Навчання на медичному факультеті тривало лише два роки, а подальші студії потрібно було продовжувати за кордоном.

В таких складних умовах перед українським студентством постало завдання об'єднання молоді як в Галичині, так і в еміграції. Виникла ідея скликання конгресу українського студентства, незалежно від політичних чи соціальних переконань. Ініціатором проведення Всеукраїнського конгресу виступило студентство Східної Галичини, яке в квітні 1922 р. провело підготовчу конференцію. А з 20 червня по 7 липня цього ж року в Празі пройшов з'їзд студентів західноукраїнських земель та української еміграції. В результаті роботи з'їзду був створений Центральний союз українського студентства (ЦеСУС) і Центр допомоги українському студентству (ЦеДУСу), де було ухвалено статут ЦеСУСу, що передбачав об'єднання усіх студентських громад та ідеологічну розбудову студентського життя в національному дусі [18].

На початку жовтня 1922 р. розпочався набір до Українського університету, а 15 жовтня в залі Музичного товариства ім. Лисенка планувалося провести відкриття навчального року, проте поліція заборонила проведення заходу. На знак протесту відбулася піша хода молоді міста, де звучали українські патріотичні пісні. На цей період припадає створення на західноукраїнських землях неполітичної Професійної організації українського студентства (Профорус), першим головою якої був обраний П. Гап. Діяльність організації розповсюджувалася на Галичину, Волинь, Холмщину, Підляшшя, Буковину, Бессарабію та Закарпатську Україну. Профорус складався з 5 окружних студентських рад та 45 повітових студентських секцій, що об'єднували дві тисячі членів. З часом відбулась реорганізація, створено п'ять студентських округів з центрами у Тернополі, Станіславові, Перемишлі, Львові і Луцьку. Основна діяльність організації зводилася до просвітницької роботи серед населення та збір коштів для Українського університету у Львові [19].

У листопаді 1922 р. навчання в Українському університеті було тимчасово припинено через масові арешти українського студентства та інтелігенції у зв'язку з виборами до сейму. На початок 1923 р. майже усі українські студенти, а це близько 1500 осіб, були заарештовані, дві треті з них відбули місячне ув'язнення, а деякі відсиділи більше року. Українська крайова студентська рада у Львові надіслала звернення до студентських союзів країн, які були представлені на Конгресі міжнародного союзу

студентів: “Українська крайова студентська рада у Львові підносить цим найрішучіший протест проти цілого ряду вищенаведених насильств і злочинів, поповнених і поповнюваних польською окупаційною владою в Східній Галичині на організмі української університетської молоді...”. Українська крайова студентська рада висловила сподівання, що “Міжнародний союз... руководячись високим принципом міжнародного характеру науки і пошанування культурних змагань кожного народу, усунути існуючу у відносинах українського студентства Східної Галичини аномалію гноблення і безпощадного нищення чистих научних змагань українських студентів органами польської окупаційної влади” [20].

У 1922–1923 академічному році в зимовому півріччі в Українському університеті у Львові навчалося 1014 студентів, з них 80 студенток. На філософському відділі було 324 студенти, правничому – 520, та медичному – 170 студентів [21].

Активну діяльність розгорнули фахові студентські товариства “Медична громада”, яка об’єднала усіх студентів-медиків. Одним з найважливіших завдань товариства була організація діяльності медичного факультету: пошук приміщень для занять, матеріалів для практичних робіт, підтримування контактів між професорами та студентами тощо. Також було створено товариство “Філософська громада”, яке об’єднувало понад 200 студентів. Діяли гуртки: україністів, історичний, природничий, класичної філології, математичний. Товариство мало свою бібліотеку, яка налічувала у своєму активі 150 томів наукових праць [22]. Слід відмітити діяльність товариства “Основа”, при якому діяло три секції: видавнича, економічна, викладацька, кожна з яких мала своє завдання. Планувалося розпочати навчання на двох перших курсах, але нестача приміщень призвела до виїзду за кордон студентів другого року навчання. Частина студентів виїхала на подальше навчання до Праги, Відня, Граца, Данцига та Берліна, де їм зарахували усі семестри, прослухані в Українському університеті. Так чотири семестри були зараховані українським студентам медичного факультету, які прибули продовжувати навчання на відповідних факультетах у Празі. Крім того, було багато вільних слухачів, які поєднували навчання з роботою. На 1923 р. кількість студентів в Чехословаччині становила 1012, Польщі – 612, Австрії – 327, Німеччині – 132, США – 120 [23].

В середині січня 1923 року в Празі відбулися з’їзди двох центральних інституцій українського студентства ЦеСУСу і ЦеДУСу, де було вирішене питання про об’єднання. Як результат цього рішення – ЦеДУС перестає існувати як окрема організація та стає економічною складовою ЦеСУСу. Керівництво Союзу очолив П. Ган. Союз об’єднав усі українські студентські організації як в Європі, так Крайову студентську раду у Львові. На кінець 1923 р. у складі ЦеСУСу нараховувалося 15 студентських товариств, які мали у своєму складі 4650 осіб [24]. На другому з’їзді Союзу в Данцигу, який проходив в липні 1923 р., були підведені підсумки попереднього періоду та накреслені завдання на майбутнє. Основним питанням була боротьба за Український університет у Львові. Були поставлені такі цілі: “а) одним з головних моментів легалізування ідеї боротьби за національне та соціальне визволення української нації; б) природним завершенням системи будівництва української школи, незалежної від розкладових впливів ворожої українській нації культури; в) живим протестом проти топтання польською владою елементарних прав людини на свободне заспокоєння своїх культурних та наукових потреб... Завдання УВШ, – витворити шляхом боротьби тривких підстав української державності та виховання українського громадянина-революціонера...” [25]. На цьому з’їзді відбувся конфлікт між студентами, які мали прорадянські настрої, через політику “українізації” та НЕПу в УРСР, та національно налаштованим студентством. Перші прагнули припинити бойкот українськими студентами польських ВНЗ, тим самим завершити боротьбу за Український університет, розколоти ЦеСУС та створити свою організацію. Оскільки більшість учасників з’їзду була патріотично налаштована, то прорадянські делегати змушені були покинути зібрання.

Польська влада також робила усе можливе, щоб розколоти українське студентство. Було прийнято рішення сенатом Львівського університету, що у ВНЗ можуть навчатись молоді люди, які воювали в лавах Армії УНР (крім вояків УГА). В такий спосіб керівництво Львівського університету робило все для того, щоб підірвати солідарність серед українського студентства, тому останніми був проголошений бойкот усіх польських університетів. А тим, хто намагався порушити бойкот, Комітет бойкоту українського студентства (КОБУС) висловлював їм та їхнім батькам зневагу через пресу та громадський осуд.

На початок 1923/1924 навчального року на студії в Український університет записалося студентів більше, ніж в попередній рік. Проте вже в середині навчального семестру понад сотня українських студентів перейшла до польського університету. Репресії польської влади щодо Українського університету продовжувалися. Так, 9 листопада 1924 р. було закрито товариство “Медична громада”. Внаслідок переслідування владою Українського університету кількість студентів, які бажали вчитися в 1924/1925 навчальному році, різко зменшилась. Велика кількість молоді виїхала здобувати освіту за кордон. Тільки в Данцигу навчалось близько 150 українських студентів. Там вони об’єдналися в академічне товариство “Основа” [26]. 12 травня Профорус скликав останній крайовий з’їзд українського студентства. Зі спогадів одного із учасників з’їзду: “Цей з’їзд – це похорон УВШ. Серце рвалося, душа ридала, що оце вже вдруге “встояти не було сили...” [27].

На початку травня 1925 р. у Львові за участю представників повітових студентських секцій Профоруса було вирішено терміново скликати з’їзд. 6 травня в Академічному домі розпочав роботу з’їзд, де були присутні 42 делегати. Серед них: К. Шевчук, О. Трильовський, В. Кучук, С. Леницький, О. Тарнавський, М. Ганкевич, М. Гнатишак. Під час засідання з’їзду до залу увірвалася поліція, тому роботу було припинено. Лише 27 травня з’їзд поновив свою діяльність. В рядах Профоруса проходила гостра суперечка між прихильниками самостійності України та прорадянсько налаштованими студентами. На з’їзді утворилося три угруповання: радикально-національно налаштована група студентів, група прорадянської орієнтації та нейтральна група студентів. Радикально-національне угруповання українських студентів виступило за перебудову повітових секцій Профоруса на студентські кооперативні та фахові секції. З’їзд також прийняв рішення про припинення бойкоту польських навчальних закладів українськими студентами [28].

Отже, незважаючи на несприятливі умови існування Український університет понад три роки проводив навчальну діяльність української молоді Східної Галичини у підпіллі. Діяльність університету в умовах шаленого тиску та переслідувань з боку польської влади призвела до розуміння безперспективності подальшого утримання університету. За таких умов освіта була покликана сприяти утвердженню генези українського молодіжного студентського руху в міжвоєнний період. Новітня історія засвідчує, що українська молодь, окрім студіювання наук, реалізовувала себе ще й в суспільному-політичному русі.

1. Мудрий В. Український університет у Львові. – Нюрнберг, 1948. – С. 14. 2. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України // Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С. 79. 3. Державний архів Львівської області /ДАЛО/, ф. 26, оп. 14, спр. 9, арк. 1, 2. 4. Мудрий В. Український університет у Львові у рр. 1921–1925 // Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. – С. 147. 5. ДАЛО, ф. 296, оп. 1, спр. 82, арк. 75. 6. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури на західних землях України. – С. 87. 7. Там само, – С. 88. 8. Центральний державний історичний архів України у м. Львові / ЦДІА України у м. Львові, ф. 399, оп. 1, спр. 12, арк. 1. 9. ДАЛО, ф. 280, оп. 1, спр. 19, арк. 1. 10. ДАЛО, ф. 1245, оп. 1, спр. 44, арк. 1. 11. Теслюк М. У боротьбі за возз’єднання (сторінки спогадів). – Львів, 1979. – С. 45–46. 12. Становище трудящих Львова. 1917–1939: Документи і матеріали. – Львів, 1961. – С. 64. 13. Там само, – С. 65, 67. 14. ДАЛО, ф. 110, оп. 1, спр. 49, арк. 63, 67. 15. ДАЛО, ф. 271, оп. 1, спр. 796, арк. 3-3зв. 16. ЦДІА України у м. Львові, ф. 310, оп. 1, спр. 139, арк. 3. 17. ДАЛО, ф. 110, оп. 4, спр. 849, арк. 30. 18. Антонович М. Історія ЦеСУСу у (1921–45). Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто, 1976. – С. 34. 19. ЦДІА України у Львові, ф. 399, оп. 1, спр. 44, арк. 1. 20. Становище трудящих Львова. 1917–1939: Документи і матеріали. – С. 54, 61, 62. 21. ЦДІА України у м. Львові, ф. 399, оп. 1, спр. 106, арк. 1. 22. Студентські вісти. – 1923. – Ч. 2–3. – С. 25. 23. Поступ. – 1923. – Ч. 6. – С. 167. 24. Янів В. Студентство // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К., 1995. – Т. 3: Перевидання в Україні. – С. 963, 6. 25. Редько Ю. Золота легенда українського студентства // Студентський шлях. – 1931. – Ч. 1–2, травень–червень. – С. 35. 26. ДАЛО, ф. 293, оп. 1, спр. 10, арк. 3. 27. Редько Ю. Золота легенда українського студентства. – С. 36. 28. Кислий В. Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у першій половині 20-х років ХХ століття. – Львів, 1991. – С. 94–96.